

Эргешали кызы Айчүрөк

ӨСПҮРҮМ КУРАКТАГЫ ОКУУЧУЛАРДЫН КӨП МАДАНИЯТТУУЛУК БОЮНЧА ТҮШҮНҮКТӨРҮНҮН БАШТАПКЫ АБАЛЫН ИЗИЛДӨӨ

Эргешали кызы Айчүрөк

ИССЛЕДОВАНИЕ ПОЛИКУЛЬТУРНЫХ ПОНЯТИЙ УЧЕНИКОВ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА НА НАЧАЛЬНЫХ УРОВНЯХ

Ergeshali kyzy Aichurok

RESEARCH OF POLYCULTURAL CONCEPTS OF PUPILS OF TEENAGE AGE AT INITIAL LEVELS

УДК: 379.8/37.035.6

Бул макалада өспүрүм курактагы окуучулардын көп маданияттуулук боюнча түшүнүктөрүн аныктоо максатында жүргүзүлгөн изилдөө иштеринин жүрүшү жана жыйынтыктары баяндалды.

Негизги сөздөр: *инсан, өспүрүм курак, маданият, көп маданияттуулук, көп түрдүүлүк, улуттук баалуулуктар, критерийлер, көрсөткүчтөр, тилдик өзгөчөлүктөр, окуу пландар.*

В этой статье рассмотрены результаты и ход исследовательских работ в целях определения понятий поликультурности у учеников подросткового возраста.

Ключевые слова: *личность, подростковый возраст, культура, поли культурность, многообразие, национальные ценности, критерии, показатели, речевые особенности, учебные планы.*

This article, results and a course of research works with a view of definition of concepts polyculture at pupils of teenage age are considered.

Key words: *personality, teenage age, culture, polyculture, diversity, national values, criteria, rates, speech features, curriculum.*

Өспүрүм өспүрүм курактагы окуучулардын көп маданияттуулук боюнча түшүнүктөрүнүн баштапкы абалын изилдөөдөн мурда ал курактын өзгөчөлүктөрүнө учкай токтоло кетүү зарылдыгы бар.

Бул багыттагы психология, педагогика илиминин жетишкендиктери төмөнкүдөй тыянакка келүүгө негиз берет. Өспүрүм курактагы инсандын акыл-эси тез өсөт жана тез байыйт, б. а. акыл-эстин өсүү динамикасы жылдан жылга күч алат. Мугалим чет элдик маданият жөнүндө көптөгөн маалыматтарды жана чет тилинде көп сөздөрдү колдонуп окуучулардын чет тилиндеги сөз байлыгын жана кругозорун өнүктүрө алат.

Өспүрүм курактагы окуучулар социалдык же көп түрдүү чөйрөгө аралашканда өзүнүн жогорку психикалык функцияларынын жана өзгөчөлүктөрүнүн системасы өзгөрөт. Бул анын ой-жүгүртүүсүнүн өзгөрүшүнө өбөлгө болот. Бул боюнча Ж. Пиаже “Социалдык турмуш үч каражаттын (тил, белгилер, интеллектуалдык баалуулуктар), ой-жүгүртүүнүн эрежелеринин (коллективдик, логикалык же идеологиялык нормалар) таасири аркылуу инсандын

интеллектин өзгөртөт. Мында кабыл алынган социалдык карым-катнаштар ой-жүгүртүүнүн жаңы мүмкүнчүлүктөрүн жаратат” – деп жазган [1]. Демек, инсандардын терең, туруктуу кызыгуулары өспүрүм куракта эле пайда болуп, айлана-чөйрөгө аң-сезимдүү, активдүү мамилеси түзүлөт, чыгармачыл ой-жүгүртүүсү өнүгөт. Ошондой эле, өспүрүмдөр ийкемдүүлүк, татаалды жөнөкөйлөштүрүп түшүндүрүү жана дедуктивдүү ой-жүгүртүү жөндөмдөрүнө ээ болушат, башка инсандарга болгон сезимдери күчтүүрөөк болот жана проблемаларды чечүүнүн ар түрдүү жолдорун үйрөнүшөт.

И.П. Подласыйдын ою боюнча, башталгыч класстардагы окуучулардын кабылдоо жөндөмү туруксуз жана иретсиз болот. Бирок алар башталгыч мектепти аяктагандан кийин бул таанып-билүү процесси татаалдашат жана терендетилет, анализдөө, айырмалоо касиеттерине ээ болот, ырааттуу иштөө функциясы пайда болот [2].

Өспүрүм курак – тилди үйрөнүүгө өтө ылайыктуу мезгил. Бул изилдөөдө өспүрүмдөрдүн таанып-билүүсүнүн өнүгүшү боюнча өзгөчөлүктөрү англис тилин үйрөтүү процессинде эсепке алынышы шексиз. Алардын табигый түрдө өнүккөн дүйнөнү таанып-билүүсү, ага кызыгуусу, жаңы нерселерди үйрөнүүгө умтулуусу, оозеки жана жазуу түрүндө өз ойлорун чагылдырып берүүсү жана тилди үйрөнүүдөгү табигый ийкемдүүлүгү көп маданияттуу билим берүүдө ийгиликтүү натыйжаларга жетүүнүн ылайыктуу факторлору болуп саналат. Бул маселелердин практикадагы абалын анализдөө үчүн Баткен шаарынын Айтпай Имаров (кызыл топу), В.И. Ленин атындагы орто мектептеринин жана Баткен районунун Э.Эркебаев атындагы, “Бужум” орто мектептеринин мугалимдери менен биргеликте 5-7-класстарынын окуучуларынын учурдун талабына ылайык көп маданияттуулук, көп түрдүүлүк, көп улуттуулук жөнүндөгү түшүнүү деңгээлдерин аныктоо максатында иликтөө иштерин жүргүздүк.

Бул изилдөөдө Баткен шаарынын Айтпай Имаров (кызыл топу), В.И. Ленин атындагы орто мектептеринин жана Баткен районунун Э.Эркебаев атындагы, “Бужум” орто мектептеринин 5-7-

класстарында англис тилин окутуунун нормативдик документтери, окуу пландары жана программалары, о. э. окуу материалдар, китептер, формалар, усулдар жана каражаттар каралып, изилденип чыккан; диагностикалык усулдар сунуш кылынып, адаптациялоо ишке ашырылган; окуучулардын жеке документтери анализденген.

Баарыбызга маалым болгондой, бир процессти өлчөм-ченемин аныктоодо өлчөнүүчү объектке жараша анын белгилүү ченем бирдиги тандалат. Бул изилдөө ишинде ченем бирдиги катары критерий түшүнүгү тандалган.

П. А. Бакланов болсо, критерийлердин иштелип чыгуусунда эсепке алынуучу төмөнкү талаптарды көрсөтөт:

а) окутуу процессинде колдонулган формалар жана методдор окуучунун талаптарын жана кызыкчылыктарын чагылдыруусу керек;

б) критерийлердин мазмуну – тиги же бул касиеттин жалпылаштырылган формасы;

в) критерийлерден келип чыккан натыйжалар мугалимге окуучунун эң маанилүү өзгөчөлүктөрү жөнүндө маалымат берүүсү керек [3].

Изилдөө жүргүзүү процессинде иштелип чыккан критерийлер окуучунун интеллектуалдык, жеке мүнөзүндөгү жана жүрүш-турушуна байланыштуу касиеттеринин жеке өзгөчөлүктөрүн эсепке алат. Бул изилдөөнүн эффективдүүлүгүн аныктоодо, жогоруда айтылган талаптарды эске алып, бул тармакта жүргүзүлгөн изилдөөлөргө, түрдүү авторлордун практикалык тажрыйбасына (Ф. Н. Зиатдинова, С. В. Рыкова) жана “билим берүү”, “өспүрүмдөргө көп маданияттуу билим берүү” терминдеринин мазмунуна таянып, бир топ критерийлер жана аларга ылайык өспүрүмдөргө көп маданияттуу билим берүүнү текшерүү көрсөткүчтөрү иштелип чыккан. (1-таблица).

Бул критерийлерди жалпылаштырып караганда англис тилин окутуу процессинде өспүрүмдөрдү көп маданияттуулукка тарбиялоонун эффективдүүлүгүн баалоого негиз түзөт деп эсептесек болот.

1-таблица

Англис тилин окутуу процессинде өспүрүмдөрдү көп маданияттуулукка тарбиялоонун эффективдүүлүгүнүн критерийлери жана көрсөткүчтөрү

Критерийлер	Көрсөткүчтөр
Окуучуда үйрөнүп жаткан англис тили, өлкөнүн маданияты жөнүндө билиминин бар болушу	1. Үйрөнүп жаткан тилдин, өлкөнүн тарыхый жана маданий фактылары жөнүндөгү билими 2. Жалпы маданий деңгээлин жогорулатууга умтулуусу 3. Өзүнүн элинин маданиятынын кубулуштарын жана нормаларын чет элдик маданият менен салыштырып, анализ жүргүзүп алуусу.

Англис тилин үйрөнүүгө умтулуусу, чет элдик маданиятты үйрөнүүгө карата кызыгуусу	1. Белгилүү билимдердин системасын түшүнүп кабыл алуусу. 2. Чет элдик маданиятка кызыгуусу. 3. Маданий билимин, тилдик кубулуштарын өркүндөтүүгө муктаждыгынын бар болушу.
Башка улуттардын өкүлдөрүнө маданияттуу мамиле жасоо	1. Көп түрдүү маданияттардын өзгөчөлүктөрү жөнүндө билимге ээ болуу 2. Көп түрдүү маданияттардын өзгөчөлүктөрүнө жана өкүлдөрүнө жагымдуу мамиле жасоо 3. Көп түрдүү маданияттардын өкүлдөрү менен мамиле түзүү боюнча билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ болуу

Бул көрсөткүчтөр ар бир критерийге дал келет жана аларга карата өспүрүмдөрдү көп маданияттуулукка тарбиялоо боюнча деңгээлдерди: “төмөн”, “орто”, “жогору” – деп аныктасак болот.

Изилдөө ишинин аныктоо этабында өспүрүмдөрдү көп маданияттуулукка тарбиялоонун башталгыч деңгээли изилденген жана иштелип чыккан.

Ошол себептен, төмөнкү маселелерди чечиш керек болгон:

1. Диагностикалык усулдарды аныктоо.
2. Өспүрүмдөрдү көп маданияттуулукка тарбиялоонун түзүлүү деңгээлин аныктоо.
3. Текшерүүчү жана эксперименталдык тайпалардын (ТТжана ЭТ) окуучуларын тандоо.

Бул маселелерди чечиш үчүн комплекстүү диагностика колдонулду. Ал Л.Ф.Гайсинанын диагностикалык усулун, маданий мазмундагы автордук тестти, ошондой эле байкоону, аңгемелешүүнү, интервью алууну камтыйт.

Эксперименттин аныктоо этабынын чегинде англис тилин окутуу процессинде өспүрүмдөрдү көп маданияттуулукка тарбиялоонун азыркы абалын изилдөө үчүн окуучуларда көп маданияттуулуктун өнүгүү деңгээлин жана алардын чет тилге болгон мамилесин аныктоо максатында анкеталык сурамжылоо жүргүзүлдү. Бул анкеталык сурамжылоого Баткен шаарынын Айтпай Имаров (кызыл топу) атындагы орто мектебинин (42 окуучу), В.И. Ленин атындагы орто мектебинин (48 окуучу) жана Баткен районунун Э.Эркебаев атындагы (36 окуучу), “Бужум” (44 окуучу) орто мектептеринин 5-7-класстарынын окуучулары катышты. Иликтөө ишине жалпы 170 окуучу камтылды. №1 анкеталык сурамжылоонун мазмунунда “Сен чет элдин маданиятын, баалуулугун билүүнү каалайсыңбы?”, “Сага англис тилинде жомокторду (ырларды, окуяларды) окуган кызыктуубу?”, “Сен көп түрдүү, көп маданияттуу чөйрөгө ыңгайлашууну каалайсыңбы?” – деген сыяктуу суроолор камтылган. Ар бир суроого “Ооба”, “Жок”, “Билбейм” – деген жооптордун варианттары сунуш кылынган.

Иликтөөнүн жыйынтыгын анализдегенибизде окуучуларда чет элдин маданиятын, үрп-адат, каада-салттарын билүүгө болгон кызыгуулары арбын экендиги, алар англис тилиндеги аңгемелерди, жомокторду, ырларды окуганга ынтызар экендиги аныкталды.

Ошондой эле, өспүрүм курактагы окуучуларга “көп маданияттуулук” түшүнүгүн кеңири мааниде жеткирип, көп маданияттуу жүрүм-турумга, көп маданияттуу чөйрөгө ыңгайлашууга, башка улуттар менен баарлашууга даяр болууга тарбиялоо зарылдыгы жаралды. Иликтөө ишинин жыйынтыгын пайыздык катышта анализдегенибизде төмөнкүдөй маалыматтарга ээ болдук (2-таблица).

2-таблица

Өспүрүмдөрдө көп маданияттуулуктун өнүгүүсү боюнча көрсөткүчтөр жана алардын чет тилге болгон мамилелери

Суроолор	Жооптун варианты	В.И. Ленин аг. орто мек. (48 окуучу)	А. Имаров аг. орто мект. (42 окуучу)	Э. Эркебаев аг. орто мек. (36 окуучу)	«Бужум» орто мект. (44 окуучу)	Орточо балл (%)
Сен чет элдин маданиятын, баалуулугун билүүнү каалайсыңбы?	а) Ооба	54%	53%	48%	51%	51,5%
	б) Жок	24%	18%	29%	21%	23%
	в) Бил-бейм	22%	29%	23%	28%	25,5%

Сага англис тилинде жомокторду (ырларды, окуяларды) окуган кызыктуубу?	а) Ооба	32%	28%	22%	24%	26,5
	б) Жок	51%	54%	52%	54%	52,75
	в) Бил-бейм	17 %	18%	26%	22%	20,75
Сен көп түрдүү, көп маданияттуу чөйрөгө ыңгайлашууну каалайсыңбы?	а) Ооба	38%	32%	34%	36%	35%
	б) Жок	33%	42%	34%	40%	37,25
	в) Бил-бейм	29%	26%	32%	24%	27,75

Ал эми №2 анкеталык сурамжылоонун мазмунунда камтылган “Көп түрдүү маданияттардын өзгөчөлүктөрү жөнүндө билимге ээ болуу, баарлашууга умтулуу”, “Көп түрдүү маданияттардын өзгөчөлүктөрүнө, баалуулуктарына жана алардын өкүлдөрүнө жагымдуу мамиле жасоо”, “Көп түрдүү маданияттардын өкүлдөрү менен мамиле түзө алуу билгичтиктерине жана көндүмдөрүнө ээ болуу” – сыяктуу критерийлерге ылайык түзүлгөн суроолордун жоопторун анализдөөдө текшерүүчү тайпанын жана эксперименттик тайпанын баштапкы деңгээлин “жогорку”, “ортоңку”, “төмөнкү” – деп үч топко бөлүп талдадык. Бул маалыматтарды төмөнкү таблицадан көрүүгө болот (3-таблица).

3-таблица

Башка маданияттардын өкүлдөрү менен баарлашууга даяр болуу деңгээлдеринин мүнөздөмөсү

Критерийлер	Деңгээлдер		
	Төмөнкү	Ортоңку	Жогорку
Көп түрдүү маданияттардын өзгөчөлүктөрү жөнүндө билимге ээ болуу, баарлашууга умтулуу	Билими начар, башка маданияттардын өкүлдөрү менен сүйлөшкүсү келбейт	Жалпы түшүнүгү бар, баарлашууга муктаж экенин түшүнөт	Терең жана так билими бар, сабырдуу мамиле кылат
Көп түрдүү маданияттардын өзгөчөлүктөрүнө жана алардын өкүлдөрүнө жагымдуу мамиле жасоо	Башка улуттарга агрессивдүү жана жаман көрөт	Көп түрдүү маданияттардын өкүлдөрүн түшүнөт, бирок кайдыгер мамиле кылат	Көп түрдүү маданияттардын өкүлдөрүн абдан жакшы түшүнөт, кайрымдуу
Көп түрдүү маданияттардын өкүлдөрү менен мамиле түзө алуу билгичтиктерине жана көндүмдөрүнө ээ болуу	Көп түрдүү маданияттардын өкүлдөрү менен дайыма урушат, алар менен кызматташуудан баш тартат	Көп түрдүү маданияттардын өкүлдөрүнө токтоо жана сабырдуулук менен мамиле жасайт	Көп түрдүү маданияттардын өкүлдөрү менен дайыма кызматташат

Окуучулардын башка маданияттардын өкүлдөрү менен мамиле жасоого, чогуу жашоого даяр болуу деңгээлдерин анализдөө, өспүрүмдөргө көп маданияттуу билим берүүнүн деңгээлин аныктоо иштери жүргүзүлүп, натыйжада эки тайпада да (ЭТ,ТТ) көп маданияттуу билим берүү аркылуу көп маданияттуулукка тарбиялоо иштерин жүргүзүү

зарылдыгы аныкталды. Мунун себебин чөлкөмдөгү коомдук-социалдык чөйрөнүн шарттары менен жана окутуу тарбиялоо иштеринин жаңыланууга муктаждыгы менен түшүндүрүүгө болот. Бул маалыматтар жөнүндө жыйынтык анализдер төмөнкү таблицадан тагыраак көрсөтүлдү (4-таблица).

4-таблица

Өспүрүм курактагы окуучулардын башка маданияттардын өкүлдөрү менен баарлашууга даяр болуу деңгээлдери

Тайпалар	Деңгээлдер	Критерийлер, окуучулардын саны % дык катыш менен			
		Көп түрдүү маданияттар ж-дө билими	Көп түрдүү мадан. болгон мамилеси	Көп түрдүү мадан. мамиле жасоо көндүм ээ болуусу	Орточо балл (% менен)
Эксперимент. тайпа	Төмөнкү	81 (48%)	72 (42%)	83 (49%)	79 (46%)
	Ортоңку	75 (44%)	81 (48%)	75 (44%)	77 (45%)
	Жогорку	14 (8%)	17 (10%)	12 (7%)	14 (9%)
	Бардыгы	170 (100%)	170 (100%)	170 (100%)	170 (100%)
Текшерүүчү тайпа	Төмөнкү	84 (49%)	80 (47%)	85 (50%)	83 (49%)
	Ортоңку	76 (45%)	78 (46%)	77 (45%)	77 (45%)
	Жогорку	10 (6%)	12 (7%)	8 (5%)	10 (6%)
	Бардыгы	170 (100%)	170 (100%)	170 (100%)	170 (100%)

Бул иликтөөнүн өзгөчөлүгүн төмөнкүдөй түшүндүрүүгө болот: Окуучулардын жооптору эки тайпада тең орто деңгээлде экендиги көрүнүп турат. Мунун себеби окуучулардын кичинекей кезинен эле башка улуттар менен (М: өзбектер, тажиктер, казактар, орустар) азын-оолак болсо да байланышы бар экендиги жана алардын салттары жөнүндө маалыматы бар экендиги менен түшүндүрүлөт. Ошондуктан, окуучулардын көпчүлүгү жоопту тандап жатканда ошол элдердин улуттук мурасына таянышкан.

Иликтөө ишинин натыйжаларын анализдөө менен төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга болот:

1. Окуучулардын көп түрдүү маданияттардын өкүлдөрүнө токтоо мамиле кылганы көрүнүп турат.

Бул окуучулардын түрдүү улуттардын маданияттары жөнүндө билиминин жетишпестиги менен түшүндүрүлөт.

2. Азыркы билим берүү мекемелеринин шарттарындагы өспүрүмдөргө көп маданияттуу билим берүүнүн абалын изилдөө окуучулардын үйрөнүп жаткан чет тилдин, өлкөнүн маданияты, тарыхый жана маданий фактылар жөнүндө так жана анык билимдеринин жоктугун көрсөтөт.

3. Окуучулардын көп түрдүү маданиятты үйрөнүү максатында англис тилин үйрөнүүгө умтулуусу боюнча деңгээлдердин төмөн болгону аныкталды. Бул окуучулардын тилдин баалуулугун, маанилүүлүгүн, анын чет элдик маданияттын бир бөлүгү жана өзүн-өзү өркүндөтүүнүн бир каражаты болгонун түшүнбөстүгү менен түшүндүрүлөт.

4. Өспүрүмдөргө көп маданиятуу билим берүү боюнча иш-чараларды активдештирүү керек: чет тилдин, өлкөнүн маданияты менен таныштыруу, окуучулардын башка маданияттардын өкүлдөрүнө жагымдуу, сабырдуу мамилелерин жана англис тилди үйрөнүүгө умтулуусун өздөштүрүү керек.

Бул иликтөө ишинин натыйжаларынын жана жыйынтыктарынын анализи өспүрүм курактагы окуучуларды көп маданияттуу билим берүү аркылуу көп маданияттуулукка тарбиялоонун башталгыч деңгээлин жана иликтөө этабынын кийинки милдеттерин аныктоого өбөлгө түздү. Ал өспүрүмдөргө көп маданияттуу билим берүүнүн негизинде окутуу процессин уюштуруу жана англис тилди окутуу боюнча азыркы программаны толуктаган кошумча программаны иштеп чыгуу экендиги аныкталды.

Адабияттар:

1. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. - 5-б. -М.: Изд.центр «Академия», 2000.-456-б.
2. Подласый И.П. Педагогика начальной школы.-М.: Гуманист, изд.центр «Владос», 2000.-400-б
3. Бакланов П.А. Приобщение студентов технических учебных заведений к мировой культуре в процессе изучения иностранного языка: дис....канд.пед.наук. 13.00.08.-Ульяновск, 2006.-249-б.
4. Гайсина Л.Ф. Готовность студентов вуза к общению в мультикультурной среде и ее формирование: Моногр.-Оренбург: РИК ГОУ ОГУ, 2004. - 113-б.

Рецензент: д.пед.н., профессор Асипова Н.А.